

UDK 821.111(73).09-31

Izvorni naučni rad

Tamara JOVOVIĆ (Podgorica)

Univerzitet Mediteran

tamara.jovovic@unimediterranean.net

TONI MORISON I POSTMODERNI ROPSKI NARATIV

U ovom radu tumači se roman *Voljena* književnice Toni Morison kao neoropski narativ. Ovaj postmoderni roman ima svoju preteču u ropskim narativima 18. i 19. vijeka, a u postmodernom dobu dokazuje da je i neophodan kritički diskurs za razmatranje komplikovane afroameričke istorije i institucije ropstva. Ropski narativi su od posebnog značaja za očuvanje afroameričke tradicije, a često su bili zanemarivani i marginalizovani. U radu ćemo takođe pokazati kroz teoretska stanovišta najznačajnijih postmodernih kritičara i teoretičara da je isprepletanost istorije, fikcije i politike dozvolila Morisonovoj preispitivanje američke kulture i njenih vrijednosti te je time skrenula pažnju na marginalizovane glasove i rekonstruisala kolektivnu istoriju porobljenog afričkog stanovništva iz novog, ženskog ugla.

Ključne riječi: *Toni Morison, Voljena, ropski narativ, neoropski narativ, postmodernizam, Afroamerikanci*

1.Uvod

Razvoj afroameričke književnosti imao je dug i trnovit put. Uopšteno, ta književnost može se podijeliti u tri perioda. Prvom periodu pripada "književnost afričkog talenta". Nju ilustruje sposobnost porobljenih Afrikanaca da pretoče svoje misli na tečan engleski jezik i tako dokažu svoj intelektualni potencijal koji je većina bijelaca dovodila u pitanje. Sljedeći period afroameričke književne istorije čini "književnost o slobodi", odnosno ropski narativi, abolicionistički romani i eseji koji govore o dehumanizujućim iskustvima robova i ropkinja pod institucijom ropstva u 18. i 19. vijeku. I prvi i drugi period afroameričke književnosti motivisan je željom za oslobođanjem i progresom crne populacije u Americi. Treći period, "poglavlje o identitetu i individualnoj slobodi",¹ međutim, bavi se mjestom novog, samosvjesnog i slobodnog crnca

¹ Ordner W. Tazlor, "Harlem Renaissance" u *Icons of African American Literature, The Black*

u američkom društvu. To je književnost tzv. *Harlemske renesanse*;² književnost koju uprkos mnogobrojnim autorima i žanrovskim i tematskim osobenostima, ujedinjuje jedinstven cilj – da pokaže da Afroamerikanaci u bjelačkom društvu nijesu više žrtve opresivnih sistema već tvorci svoje sudbine koji posjeduju autentičan umjetnički izraz.

Dakle, od prvih pjesama i ropskih narativa pa do postmodernih romana, afroamerička književnost, a posebno žensko pismo u okviru nje, suočilo se s brojnim cenzurama, negativnom kritikom, literarnom segregacijom i marginalizacijom. Stoga nije ni čudo što je tek u drugoj polovini dvadesetog vijeka afroameričko žensko pismo postalo dio američke mejnstrim kulture. Toni Morison zauzima posebno mjesto u afroameričkom književnom kanonu, ne samo zbog objavljenih proznih djela, već i zbog političkog i kritičkog angažmana kojim je potpomogla revidiranju afroameričkog pisma i dekonstrukciji uvreženih stereotipa o Afroamerikancima. Proza Morisonove ima politički značaj, te su njeni romani nagovještaj nove oblasti koja je neistražena, a svakako ima svoje specifično historijsko porijeklo, prvenstveno u ropskom narativu.

2. *Voljena*: neoropski narativ

Put do razvoja neoropskog romana prošao je određene faze, a jedan od najistaknutijih predstavnika neoropskog žanra je *Voljena* Toni Morison. Prirodno, faza koja je prethodila počela je u 18. vijeku s prvim ropskim narativom Olaudah Ekvijana (Olaudah Equiano), pod nazivom *Zanimljiva priča života Oludaha Ekvijana, ili Gustavusa Vasa, Afrikanca, pisana njegovom rukom* (*Interesting Narrative of the Life of Olaudah Equiano; or, Gustavus Vassa, the African, Written by Himself*, 1789).

Kao najoriginalniji oblik afroameričkog pisma i preteča savremenog romana, ropski narativ je od osamnaestog vijeka postao testament o dehumanizujućem iskustvu crnaca za vrijeme ropstva, kao i oružje protiv stereotipa i predrasuda o njima. Iako se kroz historijske periode ropski narativ razlikovao i razvijao, zajednička karakteristika svim narativima je jasna artikulacija crnačkoga iskustva koja obuhvata opise fizičkog i psihičkog nasilja, težak rad, prodaju robova i razdvajanje od porodice kao i želju za oslobođenjem i opi-

Literary World (ed. Yolanda Williams Page), California: Greenwood Press. 2011. str. 104–105. (Svi prevodi u tekstu su aurkini ukoliko nije naznačeno drugačije.)

² Harlemska renesansa je kulturni pokret u okviru afroameričke zajednice koji je uticao na definisanje crnog identiteta i širenje afroameričkog pisma u periodu od 1920–1940. Najznačajniji predstavnici ove epohe bili su: Zora Nil Herston, Lengston Hjuž, V.E.B. Du Boiz, Alan Lok i drugi.

smenjavanjem. Kao instrument otpora, ropski narativ se razvio iz težnje da pokaže i opovrgne tvrdnje da crnci *ne mogu* da pišu.³

Upravo dokazujući suprotno, u periodu od 1830. do 1860. godine, ropski narativ postaje najpopularniji književni žanr u Americi.⁴ Neki od najpoznatijih ropskih narativa uključuju *Narativ života Frederika Dagleasa, američkog roba* (*Narrative of the Life of Frederick Douglass, an American Slave*) iz 1845, *Narativ Vilijama V. Brauna, odbjeglog roba* (*Narrative of William W. Brown, a Fugitive Slave*) iz 1847, potom narativ Herijet Džejkobs (Harriet Jacobs) *Događaji iz života ropkinje, pisani njenom rukom* (*Incidents in the Life of a Slave Girl, Written by Herself*). Ono što izdvaja ove narative od drugih jeste što su ih sami robovi pisali, a ne diktirali profesionalnim piscima, time im dajući još veću književnu i istorijsku vrijednost. Međutim, kao što će biti slučaj i s afroameričkim pismom kasnije, i ropski narativ je naišao na negativnu kritiku bjelačke publike koja je trivijalizovala iskustva crnaca i pokazala sumnju u autentičnost njihovih iskaza. Iz ove nevjerice je i proistekao mit o crncima kao o "prirodno nepouzdanim govornicima istine i čak nesposobnim da ne lažu".⁵ Tako se za narativ Herijet Džejkobs dokazalo da je autentičan tek 1981. godine, a do tada se vjerovalo da je djelo napisala bjelkinja.⁶

Iako je pitanje autentičnosti i kredibiliteta ropskog narativa jedno od polaznih mjesta spoticanja za istoričare i kritičare, možemo se složiti da su robovi itekako bili sposobni i imali pravo da pripovijedaju o svojim iskustvima i pri tome oblikovali i pokušali da utiču na načine na koje slobodni ljudi vide instituciju ropstva. Njihovi narativi "iz prve ruke" stoga su igrali važnu ulogu u kontrolisanju i mijenjanju bjelačke svijesti, ne samo o ropstvu, već i o posto-

³ Chales T. Davis and Henry Louise Gates, Jr (eds.), *The Slave's Narrative*, New York: Oxford University Press, 1985. str.XV

⁴ Ropski narativi su objavljivani od 1703. godine do 40-ih godina XX vijeka u Engleskoj i u Sjedinjenim Američkim Državama. Najveći broj ropskih narativa objavljen je u periodu poslije 1840. kad je antiropska klima bila osjetna pa su se narativi štampali u časopisima koji su propagirali ukidanje ropstva. Takođe su se pojavljivali i u sudskim zapisnicima, plakatima i crkvenim zabilješkama. Kao dio američkog vladinog projekta (Federal Writers Project) u 1930-im su skupljena svjedočanstva preko dvije hiljade bivših robova koja su potom objavljena u ediciji *Rodeni u ropstvu* (*Born in Slavery*) (Vidi: Melvin Dixon, "Singing Swords: The Literary Legacy of Slavery" u *The Slave's Narrative*, Oxford University Press, New York, 1985. str.298. i Federal Writer's Project na <http://www.loc.gov/rr/program/bib/newdeal/fwp.html>).

⁵ Jocelyn Moody, "African American women and the United States slave narrative" u *The Cambridge Companion to African American Women's Literature*, New York: Cambridge University Press, 2009. str. 111.

⁶ Christopher Mulvey "Freeing the voice, creating the self: the novel and slavery" u *The Cambridge Companion to the African American Novel*, New York: Cambridge University Press, 2004. str. 17.

ječim predrasudama o crncima. Ženski ropski narativi su pokušali da stanu na kraj stereotipima o crkinjama kao “primitivnim varvarkama, životinjama za vuču, ropkinjama za razmnožavanje, dadiljama koje udovoljavaju, seksualno nezasitim manipulatkama, tragičnim mulatkinjama itd.”⁷

S afroameričkog feminističkog stanovišta ženski ropski narativ interesantan je i zbog svog potencijala da stvori viziju o ropkinji kao ženi koja, uprkos svim teškoćama, vodi smislen život i ima ličnu autonomiju, nezavisno od gospodara i drugih represivnih faktora. Tako Džoselin Mudi (Joycelyn Moody) primjećuje da ženski ropski narativi “ilustruju genijalnost bivših i porobljenih žena da prenesu rekonstrukciju njihovih života, naročito njihovo preživljavanje ropstva, u materijalne izvore koji bi im omogućili da nastave da preživljavaju potčinjenost kao crkinje i kao žene.”⁸

Istraživanjem “ropske književnosti”, pokazalo se da je upravo ona najočiglednije mjesto za iskopavanje korjena afroameričke književne tradicije i da se teme i tropi karakteristični za nju, mogu naći i u kasnijoj crnačkoj književnosti. Henri Luis Gejts Džunior (Henry Louis Gates Jr) primjećuje da su se tekstovi pisani prije dvije stotine godina bavili “čestim temama stanja koja nastavljaju da odzvanjaju i budu relevantna kako se približavamo dvadeset i prvom vijeku”.⁹ Među afroameričkim književnicama koje su usvojile koncepciju ropskog narativa i prenijele njegov duh u postmodernu književnost su i Toni Morison (Toni Morrison), Margaret Voker (Margaret Walker), Maja Anđelou (Maya Angelou), Oktavija Batler (Octavia Butler), Širli En Vilijams (Sherley Anne Williams), Elis Rendal (Alis Randall) i Nensi Rouls (Nancy Rawles). Kako se ropski narativ kroz istoriju razvijao i dobijao novu formu, postajući tako neoropski narativ, i akademski trendovi u kulturološkim i ženskim studijama u Americi proširili su svoje interesovanje za ropstvo, razvijajući nove pristupe ovoj temi. Prema tome, Kristofer Malvej smatra da je ova književnost *profitirala* od novih istraživačkih metoda i novih čitalaca, kao i od zahvalnosti za novonastalo pismo koje je mjesto *ukrštanja, prenošenja i miješanja*.¹⁰ Po njemu, ova književnost je *mulatska (mulatto)*, jer ne izražava distinkciju između bjelačke i crnačke, afričke ili američke, između stvarnog i fiktivnog, već nudi “kompleksan pogled na život koji govori direktno dvedeset i prvom vijeku, vijeku u kome smo svi melezi”.¹¹

⁷ Jocelyn Moody, "African American women and the United States slave narrative", str. 113.

⁸ Isto, str. 115.

⁹ Henry Louis Gates, Jr. *The Signifying Monkey : A Theory of African American Literary Criticism*, New York: Oxford University Press, 1988, str. 128.

¹⁰ Christopher Mulvey "Freeing the voice, creating the self: the novel and slavery". str. 30.

¹¹ Isto, str. 30-31.

Analizirajući savremene neoropske narative, Ašraf Raždi (Ashraf Rushdy) postavlja sljedeća pitanja: koji su to istorijski i kulturni događaji koji su dozvolili i pomogli proliferaciji neoropskih narativa, koji je njihov politički značaj i šta treba da mislimo o ovakvom razvoju romana u američkoj kulturi krajem dvadesetog vijeka?¹² Pokušavajući da odgovori na ta pitanja, Raždi kaže da je neoropski narativ logični nastavak afroameričke književne tradicije i da prvi neoropski roman *Jubilej* (*Jubilee*) Margaret Voker koji se pojavio 1966. godine, ima *generacijski kontinuitet* jer je zasnovan na usmenoj tradiciji i pričama koje je Vokerova čula od svoje bake.¹³ Objavljen u osvitu doba borbe za prava crnaca i Pokreta crne moći, *Jubilej* predstavlja književnu formu koja je ukazala na nove istorijske uvide i predstavljanje prošlosti robova.

Ipak, kad je 1987. godine Toni Morison objavila neoropski roman *Voljena* (*Beloved*), on nije naišao na kritički prijem kakav zalužuje i kakvom se afroamerička književna zajednica nadala. Kad roman nije dobio Nacionalnu nagradu za književnost (National Book Award), grupa od četrdeset i osam eminentnih pisaca i kritičara je protestovala i objavila članak u njenu čast u Njujork Tajmsu.¹⁴ Sljedeće godine je roman dobio Pulicerovu nagradu, a 1993. godine Toni Morison je postala prva Afroamerikanka koja je dobila Nobelovu nagradu za književnost.

Međutim, posjetiti mjesto brutalnih scena ropstva nije bilo lako ni u istoriji ni u fikciji. Dekonstruišući američku istoriju, Toni Morison je sebi dala zadatak da istraži *unutrašnji život robova*, koji je u raznim istorijskim spisima bio zanemaren, razotkrivajući pritom najtraumatičnija iskustva obrespravljenih predaka:

Za mene – književnicu u posljednjoj četvrtini dvadesetog vijeka, ne više od stotinu godina poslije Emancipacije, književnicu koja je crna i žena – zadatak je veoma različit. Moj posao je kako da strgnem veo koji prekriva “postupke toliko strašne da bi se o njima govorilo”. Zadatak je takođe važan i za bilo koju osobu koja je crna, ili pripada bilo kojoj marginalizovanoj kategoriji, jer smo istorijski rijetko bili pozvani da učestvujemo u diskursu čak i kad smo bili sama njegova tema.¹⁵

¹² Ashraf Rushdy "The neo slave narrative" u *The Cambridge Companion to the African American Novel*, New York: Cambridge University Press, 2004. str. 87.

¹³ Ashraf Rushdy "The neo slave narrative" str. 88.

¹⁴ Vidi: *Contested Boundaries: New Critical Essays on the Fiction of Toni Morrison*. (ed.) Maxine L. Montgomery, Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2013. str.5.

¹⁵ Toni Morrison, *The Site of Memory*, str. 9. dostupno na: https://www.ru.ac.za/media/rhodesuniversity/content/english/documents/Morrison_Site-of-Memory.pdf. Datum pristupa: 15/07/2015.

Njen zadatak je prema tome, da otvori prošlost sadašnjem čitaocu i otkrije mu najmračnije detalje jednog turobnog doba bez stega cenzure. Sam čin otvaranja ove rane američke istorije i pričanje o njoj može djelovati *terapeutski* i na naratora i na čitaoca:

Za Morisonovu, pričanje je neophodno. To je psihički proces koji omogućava ljudima da začnu i zadovolje svoju osnovnu potrebu za povezanošću i razumijevanjem. [...]recipročna veza između naratora i čitaoca je slična modelu veze koju dijele psihoanalitičar i pacijent. Pričanje jednog je stimulirano pažljivim slušanjem drugog. Proces pričanja, kao psihoanaliza, pokušava da dešifruje i ponovo se sjeti prošlosti [...] Za američku crnu zajednicu, čija se prošlost lakše čita na osakaćenim tijelima ili nedokučivim pogledima nego u bibliotekama, čija se sadašnjost najčešće povezuje sa otuđenjem, pričanje priča je iznad svega način da za ponovno predstavljanje i razumijevanje, prihvatanje i savladavanje raskomadane istorije šaćinjene od rupa i izostavljanja.¹⁶

Voljena se prema tome bavi robovima i njihovom borbom s ropstvom i njegovim posljedicama, prije i poslije Građanskog rata i tokom perioda *Rekonstrukcije*. Morisonova je fabulu i glavni lik Sete bazirala na istinitom događaju o ropkinji Margaret Garner¹⁷ koja je ubila svoje dijete time je spašavajući od sudbine roba. Kroz preplitanje prošlosti i sadašnjosti, otkriva se taj strašni događaj oko koga je sazdana priča. Međutim, otkriti istinu čitaocu i

¹⁶ Annie Paule Mielle de Prinsac and Susana M. Morris, "Toni Morrison" u *Icons of African American Literature: The Black Literary World* (ed. Yolanda Williams Page), Westport:Greenwood, 2011. str. 273.

¹⁷ Morisonova je isječak iz novina o slučaju Margaret Garner pronašla slučajno dok je skupljala materijal za *Crni album (The Black Book)*. Članak pod nazivom "Posjeta majci ropkinji koja je ubila svoje dijete" objavljen je 1856. godine i govori o Garnerovoj, odbjeglij ropkinji iz Kentakija, koja je ubila dvogodišnju kćerku i pokušala da ubije ostalo troje djece da bi spriječila njihov povratak u ropstvo. Margaret, njen muž Robert, njegovi roditelji i njihovo četvoro djece, prebjegli su preko rijeke Ohajo iz Kentakija u Sinsinati. Pošto je uhvaćena, Margaret Garner je suđeno prema zakonu o odbjelim robovima (Fugitive Slave Law) iz 1850. U državi Ohajo se suočila i s optužbama za ubistvo, koje je federalni sudija poništio, primjenjujući samo zakon o odbjelim robovima. Porodica se vratila u Kentakiju gdje su ih vlasnici prodali plantažeru iz Misisipija. Margaret Garner je umrla 1858. god. od tifusa. Njena priča inspirisala je, pored Morisonove, i umjetnike kao Elizabet Beret Brauning (Elisabeth Barrett Browning) koja je u 19. vijeku napisala pjesmu o njoj, a Thomas Sattervajt Nobl (Thomas Satterwhite Noble) je naslikao *Modernu Medeju* po uzoru na Garnerovu. Toni Morison je u saradnji s kompozitorom Ričardom Danijelpurom (Richard Danielpour) radila na operi *Margaret Garner* koja je premijerno izvedena u Detroitu u maju 2005. godine. (Vidi: Valerie Smith, "The Flesh and the Word" u *A Companion to the American Novel* (ed. Alfred Bendixen), Blackwell Publishing, 2012. str. 571-572.)

napraviti sintezu fragmenata koja bi ujedno i ispravila i ponovo ispisala individualnu i kolektivnu istoriju, bio je problematičan zadatak. Morisonova je stoga morala da *ispuni praznine* koje su ostavljene u tradicionalnim ropskim narativima i da približi strahote ropstva postmodernom čitaocu iz različitih perspektiva. Dakle, pripovijedajući nelinearno i nechronološki, kroz *estetiku sjećanja*, "čitalac ulazi u emotivnu prošlost ropstva bez poricanja realnosti njegove mnogo poznatije brutalne dimenzije."¹⁸

Koristeći se tehnikom ponovnog sjećanja, Morisonova priča priču koja je takva "da se ne prenosi"¹⁹ na mlađe generacije. Svi likovi u romanu, djelić po djelić, otkrivaju istinu o Setinom čedomorstvu, pokušavajući i sami da razumiju razloge iza takvog čina. Ipak da bi se Seta pomirila s događajima koji je progone i imala šansu za budućnost koja nije nagrizena duhovima prošlosti, sjećanje je njen izvor iscjeljenja. Dakle, ponovno sjećanje predstavlja čin volje i individualne sposobnosti da se nosi s bremenom prošlosti. Iako se u početku nerado sjećala života na plantaži, Seta ipak transformiše svoja iskustva i sjećanja u izvor moći:

Seta se tome veoma čudila (jednako koliko je Voljena uživala) jer ju je svaki pomen nekadašnjeg života boleo. Sve u njemu bilo je ili bolno ili izgubljeno. Ona i Bejbi Sags imale su prećutan sporazum da o tome nikad ne govore [...] Čak i uz Pola D, koji je s njom proživio deo tog života i s kojim je mogla bar donekle smireno o tome da priča, bol je uvek bio tu kao osjetljivo mesto u uglu usana gde se ujela. Ali kad je počela da priča o mindušama, odjednom uvide da to želi, da joj to prija [...] u svakom slučaju beše to neočekivano zadovoljstvo.²⁰

Međutim za Setu i Denver, jedino dijete koje je ostalo uz nju spremno da se suoči s nasljeđem ropstva i majčinim zločinom, sadašnjost ne može biti neukaljano tragovima mučne prošlosti. Zarobljena u beznađnoj sadašnjosti, Seta će se suočiti sa svojom prošlošću i to u njenoj fizičkoj manifestaciji, u liku nepoznate djevojke koja sebe naziva Voljena.

Prihvatajući Voljenu u dom i ophodeći se prema njoj kao prema svom djetetu, Seta pokušava da ispravi prošlost. Interpretacije lika Voljene su razli-

¹⁸ Marilyn Mobley McKenzie, "Spaces for readers: The Novels of Toni Morrison" u *The Cambridge Companion to the African American Novel*, New York: Cambridge University Press, 2004. str. 229.

¹⁹ Toni Morison, *Voljena*, str. 341. Fraza ima dvosmisleno značenje. S jedne strane, to je priča koja ne treba da se dijeli jer je previše strašna, a sa druge strane sugerise čitaocu da se sjeti priče o ropstvu i da je ne ponovi.

²⁰ *Voljena*, str. 83-84.

čite. Bilo da se tumači kao simbol Setine potisnute prošlosti ili kao kolektivni duh šezdeset miliona robova, čitalac sam pravi izbor dekonstruišući ovaj mistični sloj romana. Barbara Kristijan, crna feministička kritičarka, smatra da se ipak akcenat treba staviti na dimenziju koja govori o pogibiji crnog roblja ili kako je to poznato u američkoj historiji, tokom Srednjeg prolaza (Middle Passage).²¹ Ovaj događaj, koji ona smatra "linijom razdvajanja između onoga šta znači biti Afrikanac/ka i biti Afroamerikanac/ka"²² je izbrisan iz američke kulturne memorije i nije mu pridana važnost koju zaslužuje. Prema tome Voljena otjelovljuje tegobnost ropske egzistencije ili kako Džuli Keri Nered (Julie Cary Nered) primjećuje "ona je zločin rođen iz ropstva, bol rođen iz gubitka, trauma rođena iz razdvajanja. Ona je tragedija slomljene ropske porodice i razdvajanja majke od djeteta, muža od žene, sestre od sestre. Rođena u nadi i mržnji, želji i očaju, ljubavi i gubitku, ona je srditi, ljubomorni, žalosni bol".²³

Morisonova u samom epigrafu knjige skreće pažnju na "šezdeset miliona i više" i time pokazuje da su porijeklo i ljudska povezanost izvor moći i iscjeljenja trauma prošlosti. Likovi Toni Morison su krhki kao i njihovo sjećanje, a povratak sebi znači i povratak Africi, korjenima i precima: "Morisonova ne istražuje samo psihički horor onih koji više ne mogu da zovu imena svojih predaka, već i dilemu majke koja zna da će njena djeca biti rođena i živjeti u svijetu onih koji *ne mogu* zvati imena svojih predaka."²⁴ Kako onda ispisati historiju koja je izgubljena?

3. Toni Morison i ponovno ispisivanje historije u *Voljenoj*

Prozu Morisonove je teško sažeti u jednoobraznu definiciju. Barbara Kristijan za njena djela kaže da pripadaju "fantastičnom ovozemaljskom re-

²¹ Srednji prolaz – termin se odnosi na zloglasnu "trougaonu trgovinu" i prinudni put porobljenih Afrikanaca preko Atlantskog okeana do Evrope i Amerike gdje su prodavani u roblje. Središnji prolaz je jedan kraj transatlantskog puta, a u okviru ovog trougla vršila se razmjena dobara pri čemu su evropski proizvodi prenošeni do Afrike gdje su mijenjani za robove, a američki usjevi prenošeni u Evropu. Procjenjuje se da je od 1505. godine do 1870. godine preko 12 miliona Afrikanaca kidnapovano i prodano u Americi. Prilikom putovanja, robovi su tretirani kao puka roba i milioni su umrli zbog loših uslova života na brodovima. (Vidi: James Ciment, *Atlas of African American History*, Media Projects Inc. 2007. str. 28-30.)

²² Barbara Christian, "Fixing Methodologies: "Beloved" in *New Black Feminist Criticism 1985-2000*, Chicago: University of Illinois Press, 2007. str.32.

²³ Julie Cary Nered, "Beloved" u *Writing African American Women: An Encyclopedia of Literature by and about Women of Color, Volumes 1 and 2*, (ed.) Elisabeth Ann Beaulieu, New York: Greenwood Press, 2006., str. 57.

²⁴ Isto, str. 38.

lizmu”²⁵ dok Ketrin Amian (Katrin Amian) naziva njenu prozu “emancipujućim postmodernizmom.”²⁶ Naime, svrstati jednog pisca u određeni književni pravac je često teško, a i nezahvalno. Pisci, pogotovo oni veliki, poigravaju se žanrovima, formama i odupiru se bilo kakvoj kategorizaciji. Takav slučaj je i s Toni Morison. Ipak zbog perioda u kome stvara i po mnogim elementima njene fikcije, Morisonovu možemo svrstati u postmodernističke književnice.

Tendencija postmodernih teoretičara je pokazala njihov skepticizam vezan za *velike narative* i apsolutnu istinu, kao i uvjerenje da je postmoderno društvo izgubilo smisao za istorijsku svijest. Jedan od najvećih teoretičara i prvi autor filozofskog postmodernizma Žan Fransoa Liotar (Jean François Liotard) legitimizirajuće priče zapadne kulture naziva *metanarativim*. Prema njemu metanarativi vode u totalitarizam te je nužno uništiti velike priče (on posebno izdvaja dva velika narativa: narativ progreseivne emancipacije čovječanstva – od hrišćanskog iskupljenja do marksističke utopije i narativ trijumfa nauke).²⁷ Prema tome *smrt* velikih priča bi označila i "gubitak čvrstih tačaka oslonca i orjentira u bilo čemu" ali u tome je i prednost postmodernog doba jer "postoji mogućnost izbora."²⁸ Mnogi postmodernisti su se složili sa Liotarovim stavom i kritikom *zastarjelih i sumnjivih vrijednosti* i posvetili su se artikulisanju ovakvog skepticizma, što predstavlja još jedan oblik fikcije.

S druge strane, Linda Hačen u knjizi *Poetika postmodernizma* izbor pripovijedanja kao postmodernističkog ograničava isključivo na *istoriografsku metafikciju* te primjećuje da postmoderna fikcija teži da u centar stavi igre realnosti, iluzije i istorije: “prošle događaje poznajemo samo putem njihovih diskurzivnih zapisa, putem njihovih tragova u sadašnjosti.”²⁹

Dakle, prošlost je „inkorporisana i modifikovana“ i „većina samosvjesnih i parodijskih savremenih djela pokušavaju ne da izbegnu, već zapravo da stave u prvi plan, istorijske, društvene, ideološke kontekste u kojima postoje i nastavljaju da postoje.”³⁰ Prošlost tako nastavlja da egzistira, ali kao tekst, kao ljudska konstrukcija: “Postmoderna fikcija ispituje odnose i istorije prema realnosti i realnosti prema jeziku.”³¹ Dakle, Hačionova negira tvrdnje da pos-

²⁵ Barbara Christian, "The Contemporary Fables of Toni Morrison" u *Toni Morrison's Sula: Modern Critical Interpretations* (ed. Harold Bloom), Philadelphia: Chelsea House Publishers, 1999. str. 25.

²⁶ Katrin Amian, *Rethinking Postmodernism(s)*, Charles S. Pierce and the Pragmatist Negotiations of Thomas Pynchon, Toni Morrison, and Jonathan Safran Foer, New York: Rodopi, 2008. str. 10.

²⁷ Kristofer Butler, *Postmodernizam: Sasvim kratak uvod*, str. 23-25.

²⁸ Jelena Đorđević, *Postkultura*, Beograd: Clio, 2009. str. 212.

²⁹ Linda Hačion, *Poetika postmodernizma*, str. 170.

³⁰ Isto, str. 52.

³¹ Isto, str. 5.

tmodernizam tretira prošlost i istoriju na sentimentalno-nostalgican način, već se trudi da otvori dijalog s njima u sadašnjosti. Tako se stiče utisak da prošlost jedino možemo spoznati kroz njenu tekstualnu zaostavštinu.

Ako sagledamo roman *Voljena* u odnosu na te teorijske principe, vidimo da se hibridna vizija istorije i fikcije Morisonove uklapa u okvire istoriografske metafikcije. Kimberli Šabot Dejvis (Kimberly Chabot Davis) uviđa da ovaj roman pokazuje postmodernu skepsu u velike istorijske narative i istinu, ali takođe zadržava afroameričku i modernističku političku posvećenost važnosti kulturnog sjećanja:

Posredovanje Morisonove između ova dva teorijska i politička tabora – između postmodernizma i afroameričkog društvenog protesta – omogućava joj da crpi najbolje iz oba i natjera nas da se zapitamo o ekstremnijim glasovima koji tvrde da je naš postmoderni svijet lišen istorije[...]Morisonova priznaje da je istorija uvijek fikcionalizovana, uvijek predstava, ali je ona uvijek posvećena projektu zabilježavanja afroameričke istorije s ciljem da izliječi svoje čitaoce. Umjesto zabavne vježbe u dekonstrukciji istorije, *Voljena* pokušava da utiče na savremeni svijet "stvarnosti".³²

Ipak, Dejvisova tvrdi da roman ne bi trebalo tek tako svrstati u postmoderni kanon, iako Morisonova znatno doprinosi debatama o postmodernoj istoriji. Ona takođe smatra da djela Toni Morison treba razumjeti prvenstveno u kontekstu afroameričke forme i tradicije, jer postmodernizam, poststrukturalizam i "bjelačke" akademske teorije svojim interpretativnim tehnikama potcjenjuju crno kulturno naslijeđe.³³ Toj tvrdnji ide u prilog i sama konstatacija Morisonove da se ona smatra antipostmodernom književnicom koja se bavi *crnim* temama kojima želi da pruži podršku afroameričkim čitaocima njenih djela.³⁴

Ipak, s postmodernističke tačke gledišta, *Voljena* predstavlja zanimljivo stapanje istorije i fikcije. Morisonova problematizuje istorijsku reprezentaciju kao ljudsku tvorevinu i stvara pojam *ponovnog sjećanja* (rememory = remember + memory) da bi pokazala neminovno prisustvo istorijske prošlosti u sadašnjem trenutku. Rekonstrukcija prošlosti se pokazala kao neophodan zadatak koji Morisonova mora da ispuni, s obzirom na to da su istoričari zanemarivali iskustva Afroamerikanaca za vrijeme institucije ropstva pa i kasnije. Nju interesuje priča koju robovi nisu imali prilike da ispričaju ili koja

³² Kimberley Chabot Davis, "Postmodern blackness: Toni Morrison's *Beloved* and the end of history" u *Twentieth Century Literature*. Summer 98, Vol. 44, Issue 2. str. 242-243.

³³ Isto.

³⁴ Isto, str. 244.

je bila toliko strašna da se ispriča i kada bi se ukazala prilika. Klodine Rejno (Claudine Raynaud), analizirajući pojam ponovnog sjećanja ovako objašnjava poetiku teksta:

"Otklanjanje vela" vodi u istraživanje tereta tuge i mogućnosti oplakivanja u tekstu nadahnutom dvostrukim gestom povratka (onoga što je izgubljeno) i rekonstrukcijom (prošlosti i sopstva koje je uništeno nasiljem). Rad sjećanja, kao i sna, kao i oplakivanja, sudjeluje u kompleksnosti različitih vremenskih vidova zajedno sa dubokom izmjenom psihe kroz obradu podsvjesnih elemenata koji dolaze u svijest. Poročnost svijesti likova, koja je moguća usljed suptilnog prelaza od jednog fokalizatora do drugog, i izravnjavanje različitih vremenskih okvira, omogućava romanu da imitira i odražava proces sjećanja: stvarni čin sjećanja kao i inkorporaciju ispričanih sjećanja u usmenu tradiciju.³⁵

Na taj način sjećanja naviru i bivaju potisnuta u svijesti likova, što čini da narativni postupak liči na fenomen plime i osjeke. Likovi u romanu ne mogu kontrolisati sjećanja i trude se da ih potisnu, ali to je samo privremeno rješenje problematične prošlosti. Kad se u životu glavne junakinje, Sete, pojavi djevojka koja sebe naziva Voljena i koja personifikuje Setine najdublje strahove i tegobe iz prošlosti, Seta će shvatiti da se mora suočiti s bolnim sjećanjima da bi stvorila mogućnost neoterećenog života u budućnosti.

Dejvisova u romanu primjećuje još jednu naznaku postmodernizma, a ona se odnosi na upotrebu epigrafa u romanu. Pozivajući se na tvrdnju Hačionove da epigrafi predstavljaju paratekstualne materijale koji služe da nas podsjetite na narativnost (i fikcionalnost) primarnog teksta, ali i da utvrde njegovu činjeničnost i istoričnost, Dejvisova uviđa da Morisonova upravo naglašava ovu dijalektiku.³⁶ Prvi epigraf kojim počinje roman i koji glasi "šezdeset miliona i više" upućuje na istorijsku činjenicu o pogibiji robova od njihova porobljavanja u Africi, za vrijeme puta na brodovima do Amerike, kao i na plantažama širom američkog juga. Cifra od šezdeset miliona i više ipak nije precizna, jer se smrt robova tretirala nebitnom i svi pojedinačni slučajevi nisu zabilježeni. Ipak, taj broj je dobijen analizom istorijskih zabilješki pa se može smatrati vjerodostojnom činjenicom. Drugi epigraf glasi:

³⁵ Claudine Raynaud, "Beloved or the Shifting Shapes of Memory" u *The Cambridge Companion to Toni Morrison* (ed. Justin Tally), New York: The Cambridge University Press, 2007, str.43.

³⁶ Kimberley Chabot Davis, "Postmodern blackness: Toni Morrison's Beloved and the end of history", str.249.

Narod koji nije moj narod
Nazvaću svojim,
I onu koja nije voljena
Nazvaću voljenom.
Rimljanima, 9:25³⁷

Ovaj citat iz Biblije prema tome upućuje na fiktionalnost, ali i činjeničnost ukoliko odlučimo da svetu knjigu hrišćana shvatimo kao tekst zasnovan na činjenicama.

Zaključak

Dakle, iako Morisonovu nije lako svrstati u posmoderne pisce, samim tim što se i sama opire takvoj karakterizaciji, njena proza ipak ima dekonstruktivistički cilj – da ispiše novu istoriju, istoriju koja potiče s margine. Ovo je utoliko teži zadatak jer kao neko ko pripada grupi ekscentričnih, Morisonova treba da uspostavi narativni autoritet u društvu u kome njen status ne odgovara dominantnoj društvenoj moći. Džudilin S. Rajan (Judylyn S. Ryan) prema tome smatra da je proces uspostavljanja narativnog autoriteta komplikovaniji zbog “istorijskog pozicioniranja crnkinje kao nepouzdanog naratora, nekoga čiji kredibilitet (intelektualni, moralni, estetski) čitalac ne treba, ne mora, da prizna.”³⁸ Za Morisonovu bi, prema tome, idealna publika bila ona koja “prihvata epistemološko stanovište crnkinje i odobrava njen intelektualni, moralni i diskurzivni autoritet.”³⁹ Na kraju, ona teži, kao i mnogi drugi afroamerički pisci, da kroz estetske strategije podigne istorijsku svijest i političku promjenu u širem kulturnom kontekstu.

Neoropski narativ u dvadesetom vijeku na taj način pokazuje da je ujedno i umjetničko djelo i neophodan kritički diskurs za razmatranje komplikovane crnačke istorije i institucije ropstva. I neoropski narativ Morisonove, kao i njegove preteče, dijele iste teme i motive: prikaz Afroamerikanaca kao kompleksnih bića i dekonstrukcija mita o srećnom robu/ropkinji (čak i plantaža koja se idilično zove *Slatki dom* prikriva strahote ropskog sistema), neutoljiva želja za slobodom, pitanje seksualizovanog nasilja nad ropkinjama i muške dominacije, mogućnost jedne rase da ima kontrolu nad drugom. Iako su ovo teme koje jasno razobličuju kulturnu mitologiju o ropstvu u Americi

³⁷ Toni Morison, *Voljena*, prevela Dijana Radinović. Beograd: Laguna, 2013.

³⁸ Judylyn S. Ryan, "Language and narrative technique in Toni Morrison's novels" u *The Cambridge Companion to Toni Morrison* (ed. Justin Tally), New York: The Cambridge University Press, 2007, str. 156.

³⁹ Isto, str. 158.

18. vijeka, roman *Voljena* je pokazao da ova tematika nastavlja da bude dio savremene borbe s problemom rase i roda.

Literatura:

- Amian, Katrin. *Rethinking Postmodernism(s), Charles S. Pierce and the Pragmatist Negotiations of Thomas Pynchon, Toni Morrison and Jonathan Safran Foer*. New York: Rodopi, 2008.
- Batler, Kristofer. *Postmodernizam: Sasvim kratak uvod*. Trans. Predrag Mirčetić. Beograd: Službeni glasnik, 2012.
- Christian, Barbara. "Fixing Methodologies: "Beloved"." *New Black Feminist Criticism 1985- 2000*. Urbana: University of Illinois Press, 2007.
- "The Contemporary Fables of Toni Morrison." *Toni Morrison's Sula: Modern Critical Interpretations*. Ed. Harold Bloom. Philadelphia: Chelsea House Publishers, 1999.
- Davis, Charles T. and Henry Louis Gates Jr. *The Slave's Narrative*. New York: Oxford University Press, 1985.
- Davis, Kimberley Chabot. "Postmodern blackness: Toni Morrison's *Beloved* and the end of history." *Twentieth Century Literature* 1998: 242-261.
- Đorđević, Jelena. *Postkultura*. Beograd: Clio, 2009.
- Gates, Henry Louis Jr., *The Signifying Monkey: A Theory of African - American Literary Criticism*. New York: Oxford University Press, 1988.
- Hačion, Linda. *Poetika postmodernizma: istorija, teorija, fikcija*. Prev. Vladimir Gvozden i Ljubica Stanković. Novi Sad: Svetovi, 1996.
- McKenzie, Marilyn Mobley. "Spaces for Readers: The Novels of Toni Morrison." *The Cambridge Companion to the African American Novel*. Ed. Maryemma Graham. New York: Cambridge University Press, 2004.
- Morison, Toni. *Voljena*. Prev. Dijana Radinović. Beograd: Laguna, 2013.
- *The site of memory*. dostupno na: <https://www.ru.ac.za/media/rhodesuniversity/content/english/documents/Morrison_Site-of-Memory.pdf>.
- Moody, Jocelyn. "African American Women and the United States slave narrative." *The Cambridge Companion to African American Women's Literature*. Ed. Angelyn Mitchell and Danielle Taylor. New York: Cambridge University Press, 2009.
- Mulvey, Christopher. "Freeing the voice, creating the self: the novel and slavery." *The Cambridge Companion to the African American Novel*. Ed. Maryemma Graham. New York: Cambridge University Press, 2004.
- Nerad, Julie Cary. "Beloved." *Writing African American Women: An Encyclopedia of Literature by and about Women of Color*. Ed. Elisabeth Ann Beaulieu. Vol. I and II. New York: Greenwood Press, 2006.

- Prinsac, Annie P.M. de and Susana M. Morris. "Toni Morrison." *Icons of African American Literature: The Black Literary World*. Ed. Yolanda Williams Page. Greenwood Press, 2011.
- Raynaud, Claudine. "Beloved or the Shifting Shapes of Memory." *The Cambridge Companion to Toni Morrison*. Ed. Justin Tally. New York: The Cambridge University Press, 2007.
- Rushdy, Ashraf. "The neo slave narrative." *The Cambridge Companion to the African American Novel*. Ed. Maryemma Graham. New York: Cambridge University Press, 2004.
- Ryan, Judylyn S. "Language and narrative technique in Toni Morrison's novels." *The Cambridge Companion to Toni Morrison*. Ed. Justin Tally. New York: The Cambridge University Press, 2007.
- Taylor, Ordner W. III, "Harlem Renaissance" u *Icons of African American Literature*. Ed. Yolanda Williams. California: Greenwood Press, 2011.

Tamara JOVOVIĆ

TONI MORRISON AND THE POSTMODERN SLAVE NARRATIVE

This paper interprets Toni Morrison's novel *Beloved* as a neo-slave narrative. This postmodern novel has its predecessor in the slave narrative of the 18th and 19th century, and in the postmodern times it proves that it is as well a necessary critical discourse for considering the complicated African-American history and the institution of slavery. Slave narratives are of the highest importance for the preservation of African-American tradition, and as such, they were often neglected and marginalized. In the paper we will also show, through the theoretical framework of the most eminent postmodern critics and theorists that the intertwining of history, fiction and politics allowed Morrison to revise American culture and its values as well as drawing attention to marginalized voices and reconstruction of collective history of the enslaved African people from the new, female perspective.

Key words: *Toni Morrison, Beloved, slave narrative, neo-slave narrative, postmodernism, Afro-Americans*